

ZBIGNIEW HERBERT

ZESTAWIENIE BIBLIOGRAFICZNE W WYBORZE

ZAŁĄCZNIK NR 2

Apollo i Marsjasz

właściwy pojedynek Apollona

z Marsjaszem

(słuch absolutny

kontra ogromna skala)

odbywa się pod wieczór

gdy jak już wiemy

sędziowie

przyznali zwycięstwo bogu

mocno przywiązany do drzewa

dokładnie odarty ze skóry

Marsjasz

krzyczy
zanim krzyk jego dojdzie
do jego wysokich uszu
wypoczywa w cieniu tego krzyku
wstrząsany dreszczem obrzydzenia
Apollo czyści swój instrument
tylko z pozoru
głos Marsjasza
jest monotony
i składa się z jednej samogłoski
A
w istocie
opowiada
Marsjasz
nieprzebrane bogactwo
swego ciała
łyse góry wątroby
pokarmów białe wąwozy
szumiące lasy płuc
słodkie pagórki mięśni
stawy żółć krew i dreszcze
zimowy wiatr kości
nad solą pamięci
wstrząsany dreszczem obrzydzenia
Apollo czyści swój instrument
teraz do chóru
przyłącza się stos pacierzowy Marsjasza
w zasadzie to samo A
tylko głębsze z dodatkiem rdzy
to już jest ponad wytrzymałość

boga o nerwach z tworzyw sztucznych
żwirową aleją
wysadzaną bukszpanem
odchodzi zwycięzca
zastanawiając się
czy z wycia Marsjasza
nie powstanie z czasem
nowa gałąź
sztuki - powiedzmy - konkretnej
nagle
pod nogi upada mu
skamieniały słowik
odwraca głowę
i widzi
że drzewo do którego przywiązany był Marsjasz
jest siwe
zupełnie

Domysły na temat Barabasza

Co stało się z Barabaszem? Pytałem nikt nie wie
Spuszczony z łańcucha wyszedł na białą ulicę
mógł skręcić w prawo iść naprzód skręcić w lewo
zakręcić się w kółko zakręcić radośnie jak kogut
On Imperator własnych rąk i głowy
On Wielkorzędca własnego oddechu
Pytam bo w pewien sposób brałem udział w sprawie
Zwabiony tłumem przed pałacem Piłata krzychałem
tak jak inni uwolnij Barabasza

Wołali wszyscy gdybym ja jeden milczał
stałoby się dokładnie tak jak się stać miało
A Barabasza być może wrócił do swojej bandy
W górach zabija szybko rabuje rzetelnie
Albo założył warsztat garncarski
I ręce szklane zbrodnią
czyści w glinie stworzenia
Jest nosiwodą poganiaczem mułów lichwiarzem
właścicielem statków - na jednym z nich żeglował Paweł do Koryntian
lub - czego nie można wykluczyć -
stał się cenionym szpiclem na żołdzie Rzymian
Patrzcie i podziwiajcie zawrotną grę losu
o możliwości potencje o uśmiechy fortuny
A Nazareńczyk
został sam
bez alternatywy
ze stromą
ścieżką
krwi

Dusza Pana Cogito

*Dawniej
wiemy z historii
wychodziła z ciała
kiedy stawało serce
z ostatnim oddechem
oddalała się cicho
na łąki niebieskie
dusza Pana Cogito*

*zachowuje się inaczej
za życia opuszcza ciało
bez słowa pożegnania
miesiące lata bawi
na innych kontynentach
poza granicami Pana Cogito
Trudno zdobyć jej adres
nie daje wieści o sobie
unika kontaktów
nie pisze listów*

*nikt nie wie kiedy wróci
może odeszła na zawsze
Pan Cogito usiłuje pokonać
niskie uczucie zazdrości*

*myśli o duszy dobrze
myśli o duszy z czułością
zapewne musi mieszkać
także w innych ciałach
dusz jest stanowczo za mało
jak na całą ludzkość
Pan Cogito godzi się z losem
nie ma innego wyjścia
stara się nawet mówić
-moja dusza moja-
myśli o duszy tkliwie
myśli o duszy z czułością
więc kiedy się zjawia
nieoczekiwanie*

*nie wita jej słowami
- dobrze że wróciłaś
patrzy tylko z ukosa
gdy siada przed lustrem
i czesze swoje włosy
splątane i siwe*

Historia Minotaura

W nieodczytanym jeszcze piśmie linearnym A opowiedziano prawdziwą historię księcia Minotaura. Był on - wbrew późniejszym plotkom - autentycznym synem króla Minosa i Pasifae. Chłopak urodził się zdrowy, lecz z nienormalnie dużą głową - co wróżbiarze poczytywali jako znak przyszłej mądrości. W istocie Minotaur rósł w lata swoje jako silny, nieco melancholijny - matolek. Król postanowił oddać go do stanu kapłańskiego. Ale kapłani tłumaczyli, że nie mogą przyjąć nienormalnego księcia, bo to mogłoby obniżyć - już i tak nadszarpnięty przez odkrycie koła - autorytet religii.

Sprowadził tedy Minos modnego w Grecji inżyniera Dedala - twórcę głośnego kierunku architektury pedagogicznej. Tak powstał labirynt. Przez system korytarzy, od najprostszych do coraz bardziej skomplikowanych, różnice poziomów i schody abstrakcji, miał wdrażać księcia Minotaura w zasady poprawnego myślenia.

Snuł się tedy nieszczęsny książę popychany przez preceptorów korytarzami indukcji i dedukcji, nieprzytomnym okiem patrzył na pogłądowe freski. Nic z tego nie rozumiał.

Wyczerpawszy wszystkie środki król Minos postanowił pozbyć się zakały rodu. Sprowadził (także z Grecji, która słynęła ze zdolnych ludzi) zręcznego mordercę Tezeusza. I Tezeusz zabił Minotaura. W tym punkcie mit i historia są ze sobą zgodne.

Przez labirynt - niepotrzebny już elementarz - wraca Tezeusz niosąc wielką, krwawą głowę Minotaura o wytrzeszczonych oczach, w których po raz pierwszy kiełkować zaczęła mądrość - jaką zwykło zsyłać doświadczenie.

Książka

Ryszardowi Przybylskiemu

*Ta książka łagodnie mnie napomina nie pozwala
bym zbyt szybko biegł w takt toczącej się frazy
każę wrócić do początku wciąż zaczynać od nowa*

*Od pół wieku tkwię po uszy w Księdze pierwszej rozdział trzeci wers VII
I słyszę głos: nigdy nie poznasz Księgi dokładnie
powtarzam literę po literze - ale mój zapal często gaśnie*

*Cierpliwy głos książki poucza:
najgorszą rzeczą w sprawach ducha jest pośpiech
i jednocześnie pociesza: masz lata przed sobą*

*Mówi: zapomnij że czeka ciebie jeszcze dużo stronic
Tomów łez bibliotek czytaj dokładnie rozdział trzeci
W nim bowiem jest klucz i przepaść początek i koniec*

*Mówi: nie żałuj oczu świec inkaustu przepisuj starannie
werset za wersem a kopiuj ściśle jakbyś odbijał w lustrze
słowa niezrozumiałe wyblakłe o trojakim znaczeniu*

*Myślę z rozpaczą że nie jestem ani zdolny ani dość cierpliwy
bracia moi są bieglejsi w sztuce
słyszę ich drwiny nad głową widzę szydercze spojrzenia*

o późnym zimowym świcie - kiedy zaczynam od nowa

Pan Cogito- powrót

I

Pan Cogito
postanowił wrócić

na kamienne łono
ojczyzny

decyzja jest dramatyczna
pożałuje jej gorzko

nie może jednak dłużej
znieść zwrotów kolokwialnych
- *comment allez-vous*
- *wie geht's*
- *how are you*

pytania z pozoru proste
wymagają zawilej odpowiedzi

Pan Cogito zrywa
bandaże życzliwej obojętności
przestał wierzyć w postęp
obchodzi go własna rana

wystawy obfitości
napawają go złudzeniem

przywiązał się tylko
do kolumny doryckiej
kościółka San Clemente
portretu pewnej damy
książki której nie zdążył przeczytać
i paru innych drobiazgów

a zatem wraca

widzi już
granice
zaorane pole
mordercze wieże strzelnicze
gęste zarośla drutu

bezszelestne
drzwi pancerne
zamykają się wolno za nim

i już
jest
sam
w skarbcu
wszystkich nieszczęść

II

więc po co wraca
pytają przyjaciele

z lepszego świata

mógłby tutaj pozostać
jakoś się urządzić

ranę powierzyć
chemicznym wywabiaczom
zostawić w poczekalni
wielkich portów lotniczych

więc po co wraca

do wody dzieciństwa
- do splątanych korzeni
- do uścisku pamięci
- do ręki twarzy
spalonych na rusztach czasu

pytania z pozoru proste
wymagają zawilej odpowiedzi

może Pan Cogito wraca
żeby dać odpowiedź

na podszepty strachu
na szczęście niemożliwe
na uderzenie znienacka
na podstępne pytanie

Pan od przyrody

Nie mogę przypomnieć sobie
jego twarzy

stawał wysoko nade mną
na długich rozstawionych nogach
widziałem
złoty łańcuszek
popielaty surdut
i chudą szyję
do której przyszpilony był
nieżywy krawat

on pierwszy pokazał nam
nogę zdechłej żaby
która dotykana igłą
gwałtownie się kurczy

on nas wprowadził

przez złoty binokular
w intymne życie
naszego pradziadka
pantofelka

on przyniósł
ciemne ziarno
i powiedział: sporysz
z jego namowy

w dziesiątym roku życia
zostałem ojcem
gdy po napiętym oczekiwaniu
z kasztana zanurzonego w wodzie
ukazał się żółty kietek
i wszystko rozśpiewało się
wokóło

w drugim roku wojny
zabili pana od przyrody
łobuzy od historii

jeśli poszedł do nieba -

może chodzi teraz
na długich promieniach
odzianych w szare pończochy
z ogromną siatką
i zieloną skrzynią
wesóło dyndającą z tyłu

ale jeśli nie poszedł do góry -

kiedy na leśnej ścieżce
spotykam żuka który gramoli się
na kopiec piasku
podchodzę
szastam nogami
i mówię:
- dzień dobry panie profesorze
pozwoli pan że panu pomogę

przenoszę go delikatnie
i długo za nim patrzę
aż ginie
w ciemnym pokoju profesorskim
na końcu korytarza liści

Pieśń o bębnie

Odeszły pasterskie fletnie
złoto niedzielnych trąbek
zielone echa waltornie
i skrzypce także odeszły -

pozostał tylko bęben
i bęben gra nam dalej
odświętny marsz żałobny marsz
proste uczucia idą w takt
na sztywnych nogach dobosz gra
i jedna myśl i słowo jedno
gdy bęben wzywa stromą przepaść

niesiemy kłosa lub nagrobek
co mądry nam wywróży bęben
gdy w skórę bruków bije krok
ten hardy krok co świat przemieni
na pochód i na okrzyk jeden

nareszcie idzie ludzkość cała
nareszcie każdy trafił w krok
cielęca skóra pałki dwie
rozbiły wieże i samotność
i stratowane jest milczenie
i śmierć niestraszna kiedy tłumna

kolumna prochu nad pochodem
rozstąpi się posłuszne morze
zejdziemy nisko do czeluści
do pustych piekieł oraz wyżej

nieba sprawdzamy nieprawdziwość
i wyzwolony od przestrahów
w piasek się zmieni cały pochód
niesiony przez szyderczy wiatr

i tak ostatnie echo przejdzie
po nieposłusznej pleśni ziemi
zostanie tylko bęben bęben
dyktator muzyk rozgromionych

Potęga smaku

To wcale nie wymagało wielkiego charakteru
nasza odmowa niezgoda i upór
mieliśmy odrobinę koniecznej odwagi
lecz w gruncie rzeczy była to sprawa smaku
Tak smaku

w którym są włókna duszy i chrząstki sumienia
Kto wie gdyby nas lepiej i piękniej kuszono
ślano kobiety różowe płaskie jak opłatek
lub fantastyczne twory z obrazów Hieronima Boscha
lecz piekło w tym czasie było jakie
mokry dół zaułek morderców bark
nazwany pałacem sprawiedliwości
samogonny Mefisto w leninowskiej kurtce
posyłał w teren wnuczęta Aurory
chłopców o twarzach ziemniaczanych
bardzo brzydkie dziewczyny o czerwonych rękach

Zaiste ich retoryka była aż nazbyt parciana
(Marek Tulliusz obracał się w grobie)
łańcuchy tautologii parę pojęć jak cepy
dialektyka oprawców żadnej dystynkcji w rozumowaniu
składnia pozbawiona urody koniunktiwu

Tak więc estetyka może być pomocna w życiu
nie należy zaniedbywać nauki o pięknie
Zanim zgłosimy akces trzeba pilnie badać
kształt architektury rytm bębnow i piszczałek
kolory oficjalne nikczemny rytuał pogrzebów

Nasze oczy i uszy odmówiły posłuchu
książęta naszych zmysłów wybrały dumne wygnanie
To wcale nie wymagało wielkiego charakteru
mieliśmy odrobinę niezbędnej odwagi
lecz w gruncie rzeczy była to sprawa smaku
Tak smaku

który każe wyjść skrzywić się wycedzić szyderstwo
choćby za to miał spaść bezcenny kapitel ciała
głowa

Przesłanie Pana Cogito

Idź dokąd poszli tamci do ciemnego kresu
po złote runo nicości twoją ostatnią nagrodę

idź wyprostowany wśród tych co na kolanach
wśród odwróconych plecami i obalonych w proch

ocalałeś nie po to aby żyć
masz mało czasu trzeba dać świadectwo

bądź odważny gdy rozum zawodzi bądź odważny
w ostatecznym rachunku jedynie to się liczy

a Gniew twój bezsilny niech będzie jak morze
ilekroć usłyszysz głos poniżonych i bitych

niech nie opuszcza ciebie twoja siostra Pogarda
dla szpiclów katów tchórzy - oni wygrają
pójdą na twój pogrzeb i z ulgą rzucą grudę
a kornik napisze twój uładzony życiorys

i nie przebaczaj zaiste nie w twojej mocy
przebaczać w imieniu tych których zdradzono o świecie

strzeż się jednak dumy niepotrzebnej
oglądaj w lustrze swą błazeńską twarz
powtarzaj: zostałem powołany - czyż nie było lepszych

strzeż się oschłości serca kochaj źródło zaranne
ptaka o nieznanym imieniu dąb zimowy
światło na murze splendor nieba
one nie potrzebują twego ciepłego oddechu
są po to aby mówić: nikt cię nie pocieszy

czuwaj - kiedy światło na górach daje znak - wstań i idź
dopóki krew obraca w piersi twoją ciemną gwiazdę

powtarzaj stare zaklęcia ludzkości bajki i legendy
bo tak zdobędziesz dobro którego nie zdobędziesz
powtarzaj wielkie słowa powtarzaj je z uporem
jak ci co szli przez pustynię i ginęli w piasku

a nagrodzą cię za to tym co mają pod ręką
chłostą śmiechu zabójstwem na śmietniku

idź bo tylko tak będziesz przyjęty do grona zimnych czaszek
do grona twoich przodków: Gilgamesza Hektora Rolanda
obrońców królestwa bez kresu i miasta popiołów

Bądź wierny Idź

Sprawozdanie z Raju

W raju tydzień pracy trwa trzydzieści godzin
Pensje są wyższe ceny stale zniżkują
Praca fizyczna nie meczy (wskutek mniejszego przyciągania)
Rabanie drzewa to tyle co pisanie na maszynie
Ustrój społeczny jest trwały a rządy rozumne
Naprawdę w raju jest lepiej niz jakimkolwiek kraju

Na początku miało być inaczej-
Świetliste kręgi chóry i stopnie abstrakcji
Ale nie udało się oddzielić dokładnie
Ciała od duszy i przychodziła tutaj
Z kropla sadła nitka mięśni
Trzeba było wyciągnąć wnioski
Zmieszać ziarno absolutu z ziarnem gliny

Jeszcze jedno odstępstwo od doktryny ostatnie odstępstwo

Tylko Jan to przewidział: zmartwychwstaniecie ciałem

Boga oglądają nieliczni

Jest tylko dla tych z czystej pneumy

Reszta słucha komunikatów o cudach i potopach

Z czasem wszyscy będą oglądali Boga

Kiedy to nastąpi nikt nie wie

Na razie w sobotę o dwunastej w południe

Syreny ryczą słodko

I z fabryk wychodzą niebiescy proletariusze

Pod pachą niosą niezgrabne swe skrzydła jak skrzypce

Stary Prometeusz

Stary Prometeusz

pisze pamiętniki.

Próbuje w nich wyjaśnić

miejsce bohatera w systemie konieczności,

pogodzić sprzeczne ze sobą pojęcie

bytu i losu...

Ogień buzuje wesoło na kominku,

w kuchni krząta się żona- egzaltowana dziewczyna,

która nie mogła urodzić mu syna, ale pociesza się,

że i tak przejdzie do historii.

Przygotowanie do kolacji na którą ma przyjść

miejscowy proboszcz i aptekarz

najbliższy teraz przyjaciel

Prometeusza.

Ogień buzuje na kominku,
na ścianie wypchany orzeł i list dziękczynny tyrana Kaukazu,
któremu dzięki wynalazkowi Prometeusza
udało się spalić zbuntowane miasto.
Prometeusz śmieje się cicho.
Jest to teraz jedyny sposób
wyrażenia niezgody na świat.

Tren Fontynbrasa

Dla M.C.

Teraz kiedy zostaliśmy sami możemy porozmawiać książę jak mężczyzna z mężczyzną
choć leżysz na schodach i widzisz tyle co martwa mrówka
to znaczy czarne słońce o złamanych promieniach
Nigdy nie mogłem myśleć o twoich dłoniach bez uśmiechu
i teraz kiedy leżą na kamieniu jak strącone gniazda
są tak samo bezbronne jak przedtem To jest właśnie koniec
Ręce leżą osobno Szpada leży osobno Osobno głowa
I nogi rycerza w miękkich pantoflach

Pogrzeb mieć będziesz żołnierski chociaż nie byłeś żołnierzem
jest to jedyny rytuał na jakim trochę się znam
Nie będzie gromnic i śpiewu będą lonty i huk
kir wleczony po bruku hełmy podkute buty konie artyleryjskie
werbel werbel wiem nic pięknego
to będą moje manewry przed objęciem władzy
trzeba wziąć miasto za gardło i wstrząsnąć nim trochę

Tak czy owak musiałeś zginąć Hamlecie nie byłeś do życia
wierzyłeś w kryształowe pojęcia a nie glinę ludzką

żyłeś ciągłymi skurczami jak we śnie łowiłeś chimery
łapczywie gryłeś powietrze i natychmiast wymiotowałeś
nie umiałeś żadnej ludzkiej rzeczy nawet oddychać nie umiałeś

Teraz masz spokój Hamlecie zrobiłeś co do ciebie należało
i masz spokój Reszta nie jest milczeniem ale należy do mnie
wybrałeś część łatwiejszą efektywny sztych
lecz czymże jest śmierć bohatera wobec wiecznego czuwania
z zimnym jabłkiem w dłoni na wysokim krześle
z widokiem na mrowisko i tarczę zegara
Żegnaj księżę czeka na mnie projekt kanalizacji
i dekret w sprawie prostytutek i żebraków
muszę także obmyślić lepszy system więzień
gdyż jak zauważyłeś słusznie Dania jest więzieniem
Odchodzę do moich spraw Dziś w nocy urodzi się
Gwiazda Hamlet Nigdy się nie spotkamy
To co po mnie zostanie nie będzie przedmiotem tragedii

Ani nam witać się ani żegnać żyjemy na archipelagach
A ta woda te słowa cóż mogą cóż mogą księżę

U wrót doliny

Po deszczu gwiazd
na łące popiołów
zebrali się wszyscy pod strażą aniołów

z ocalałego wzgórza

można objąć okiem

całe beczące stado dwunogów

naprawdę jest ich niewielu

doliczając nawet tych którzy przyjdą

z kronik bajek i żywotów świętych

ale dość tych rozważań

przenieśmy się wzrokiem

do gardła doliny

z którego dobywa się krzyk

po świcie eksplozji

po świcie ciszy

ten głos bije jak źródło żywej wody

jest to jak nam wyjaśniają

krzyk matek od których odłączają dzieci

gdyż jak się okazuje

będziemy zbawieni pojedynczo

aniołowie stróże są bezwzględni

i trzeba przyznać mają ciężką robotę

ona prosi

- schowaj mnie w oku

w dłoni w ramionach

zawsze byliśmy razem

nie możesz mnie teraz opuścić

kiedy umarłam i potrzebuję czułości

starszy anioł

z uśmiechem tłumaczy nieporozumienie

staruszka niesie

zwłoki kanarka

(wszystkie zwierzęta umarły trochę wcześniej)

był taki miły - mówi z płaczem

wszystko rozumiał

kiedy powiedziałam -

głos jej ginie wśród ogólnego wrzasku

nawet drwal

którego trudno posądzić o takie rzeczy

stare zgarbione chłopisko

przyciska siekierę do piersi

- całe życie była moja

teraz też będzie moja

żywiła mnie tam

wyżywi tu

nikt nie ma prawa

- powiada -

nie oddam

ci którzy jak się zdaje

bez bólu poddali się rozkazom

idą spuściwszy głowy na znak pojednania

ale w zaciśniętych pięściach chowają

strzępy listów wstążki włosy ucięte

i fotografie

które jak sądzą naiwnie

nie zostaną im odebrane

tak to oni wyglądają

na moment

przed ostatecznym podziałem

na zgrzytających zębami

i śpiewających psalmy